

DE OMSTREKEN VAN ALKMAAR.

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

(Vervolg en slot.)

Il n'y a point d'ouvrage de la nature, qui ne renforce son concert particulier, ou si l'on veut, son caractère naturel, par l'habitation de l'homme, et qui n'ajoute à son tour à l'habitation de l'homme quelque expression de grandeur, de guéité, de terreur ou de majesté.

BERNARDIN DE ST. PIERRE.

Onze verhevenste gedachten, onze edelste stemmingen ontstaan als wij alleen zijn met de natuur, alleen tegenover de wijde wereld. In het geheimzinnige bosch, op de toppen der heuvels gevoelen wij dat wij ook een eigen, zelfstandig leven, eene eigene persoonlijke vrijheid hebben, voor wier ontwikkeling wij hebben geleden en gestreden, en welke beiden niet kunnen tieren, als niet orde en gezag de maatschappij in stand houden.

Peinzend over de lotswisselingen der volken, treurend over hunne verblindheid, maar in de vaste overtuiging dat ieder mensch, zoo hij slechts *wil*, persoonlijk vrij en gelukkig kan zijn, slaan wij den weg duinwaarts in, om op de blinkende heuvels ruimer adem te halen. Die weg is door heideplanten en door de brem met hare groote gele vlinderbloemen omzoomd. Weldra bereiken wij de eerste hoogte. Een breed boschrijk dal slingert tusschen de hooge duingroepen zuidelijk naar den kant van Egmond, noordelijk naar de hoogste duinen bij Schoorl, waar het duin wel een uur gaans breed is en het dal in een groot, zeer dor en stuivend bekken eindigt.

Achter Bloemendaal ziet men een veel ongelijker duinterrein. Talrijke duinreeksen loopen daar als aderen in en nevens elkaar, meest in de rigting van noord tot zuid, en verbergen kleine valleitjes, met stille, eenzame berkenbosschen begroeid. Achter Bergen is minder verscheidenheid, maar daarentegen een grootscher geheel; Bloemendaal vertoont ons een duinzee, een telkens afgebroken hoog en laag; bij Bergen zijn de glooijingen breeder en de duinruggen zwaarder, maar minder talrijk.

Het zand der Berger en Schoorlsche duinen is zeer fijn en gelijk, veel witter van kleur dan meer zuidwaarts, ja naar de Schoorlsche zijde verblindend wit. Schelpgruis vindt men daar niet, maar daarentegen wel plaatsen, waar door het verstuiven van de bovenste zandlaag een zeer grof, grindachtig zand voor den dag komt, welks korrels soms de grootte van kleine glaskorallen hebben. Bij Bloemendaal en nog bij Egmond vinden wij het zand met schelpgruis gemengd, en zelfs op sommige plaatsen zoo rijk aan kalkdeelen, dat er ware kalkplanten groeijen, gelijk de *Anacamptis pyramidalis*, met hare roode bloemaren, die in Nederland zeer zeldzaam is. In de Berger duinvlakten groeit deze plant niet; evenmin vond ik daar de *Oenothera* met hare groote, zacht riekende gele bloemen, die op de Bloemendaalsche duinen zoo talrijk is.

De eerste voor onze Flora belangrijke plant, die ik langs een smal duinpaadje achter Bergen aantrof, was onze bottelroos (*Rosa pomifera*), in het Heerenduin bij Velsen zeldzaam, hier talrijk verspreid en ongetwijfeld wild. Deze roos is in ons land slechts zeldzaam in het wild gevonden. Zij groeit bij Bergen tot 4 voet hoog, hare stekels zijn regt, scherp, hare bladen groot, dof groen, hare bloemen helder rooskleurig, hare vruchten groot, rond, met stekels bezet en door de aanblijvende kelkslippen gekroond. De gestekelde vruchten, de regte stekels en de niet afvallende kelkslippen onderscheiden haar voornamelijk van de hondsroos (*Rosa canina*), die in ons land veel talrijker is, doch in de duinen minder veelvuldig voorkomt dan de lage witte quinroos (*R. pimpinellifolia*) en de eglantier (*R. rubiginosa*). Behalve deze soorten en eenige tusschenvormen, waarvan eene zeer eigenaardige en voor ons land nieuwe onlangs door mij in de Flora Batava is beschreven, vond ik in de duinen ook hier en daar de kaneelroos (*R. cinnamomea*), die door hare roodachtige bladstelen, smallere bladen, langwerpige kelkbuis en licht violetachtig roode, flodderige bloemen is gekenmerkt. De eglantier is kennelijk door hare met

stekelachtige kliertjes bezette bloemstelen en kelken, hare sterk aromatisch riekende bladen en hoog rooskleurige, dikwijls in trosjes bloeiende bloemen. Hare vruchten zijn ovaal, en, evenals die der hondsroos, ongekroond. De witte duinroos heeft zwartachtige, ronde, gekroonde vruchtjes.

De studie der rozen is moeilijk, omdat men bij haar niet te doen heeft met eenige weinige scherp bepaalde soorten, maar met zeer talrijke tusschenvormen, die dikwijls drie of vier soorten aan elkander schijnen te verbinden. Zelfs de verdeeling in hoofdgroepen blijft nog steeds een probleem voor de onderzoekers, die aan de rozen het edelste deel huns levens gewijd hebben.

En toch is de studie van dergelijke plantengeslachten leerzamer dan die der meer scherp afgebakende vormen van andere geslachten, en brengt zij ons eene schrede nader tot de oplossing der vragen: wat is soort? — wat zijn eigenlijk de planten zelve, en welke beteekenis komt haar toe in het leven der aarde? Maar is het hier de plaats wel om te spreken van den geheimzinnigen sluier, die het ware wezen der dingen nog altijd voor ons verborgen houdt? Niet door het lezen van boeken, maar door eigen arbeid, door moeite en opoffering leert men de natuur en hare beschouwing liefhebben.

Geen zuivere natuurbeschouwing echter, wanneer in ons niets meer is overgebleven van de kinderlijke blijdschap, die wij in onze jeugd bij het zien van bloemen en vogels en vlinders hebben gevoeld, — eene blijdschap, die bij “groote mensen” eenigzins koud en stijf “schoonheidsgevoel” genoemd wordt. Wie bij het zien van een wilde roos niets meer gevoelt dan bij een aardappelveld, die blijve bij zijn aardappelen, opdat hij ete en verzadigd worde.

Waartoe dient die roos, die ijdele pronkster daar? — denken de vuilgrijze, kwalijk riekende, met zieke plekken bedekte aardappelplanten. Zij is een doenniet, een doodeetster in de maatschappij, — zij maakt immers geen knollen, — ze leeft louter voor haar genoegen! Weg met de roos, in naam van de eene en ondeelbare aardappelenrepubliek!

En de menschen luisteren naar de aardappelen en gaan de roos voorbij, want die roos zegt hun niets, want voor hen bestaat geen andere wereld, waarvan de rozengeur zoo geheimvol spreekt; — omdat zij in hun jongelingsjaren den sleutel tot die wereld hebben verloren — die het kind nog bezit. Gelukkig het volk, waar nog geluisterd wordt naar het woord des dichters: *A thing of beauty is a joy for ever.*

Digt bij de roos staat een meidoorn met ondiep ingesneden bladen, (*Crataegus Oxyacantha*), hier bij Bergen minder zeldzaam dan bij Haarlem, waar men bijna overal de soort met diep ingesneden bladen (*C. monogyna*) vindt.

Op de eerste de beste duinvlakte zien wij den bodem met heideplanten bedekt, en daartusschen groote troepen gagelstruiken (*Myrica Gale*), die ik zuidelijker op de duinen nooit gevonden heb. De heide (*Calluna vulgaris* en *Erica Tetralix*) vond ik zuidelijker hier en daar op de binnenduinen en op de duinvlakten bij Castricum, doch nergens in zoo groote hoeveelheid als hier. Op de eilanden Texel, Vlieland, Terschelling en Ameland, waar de grond meer of min met diluviaal zand gemengd is, wordt de heide overvloedig op en langs de duinen gevonden. Ook tusschen Petten en Callandsoog zag ik haar talrijk, hoewel geen bepaalde heidevelden vormend. Op Schiermonnikoog, waar de grond geheel alluviaal is, komt de heide, evenals bij Haarlem, zeer zeldzaam voor.

Tusschen de heideplanten groeijen bij Bergen ook andere planten, die veel op de heidevelden voorkomen, zooals de stekelige *Genista anglica* met gele vlinderbloempjes, en de besheide (*Empetrum nigrum*), met zeer fijne, naaldvormige, digt opeengedrongen blaadjes, aan haar hooger en groene kleur goed van de gewone heide te onderscheiden. Hier en daar zijn de duinvalleijen geheel met de rozige tint der heidebloemen bedekt. Dikwijls wordt de heide daar afgebrand en de bodem met eikenhout beplant.

Het voorkomen van planten, als hulst, boschbes, heide, gagel, besheide, die gewoonlijk op diluvialen bodem groeijen, alsmede het schelplooze witte, fijne, en hier en daar veel grovere, grindachtige zand, doen denken aan iets diluviaals in de Berger gronden. Dezelfde grondlaag, die in Gelderland en op Texel aan de oppervlakte ligt, moet hier digt aan de oppervlakte te vinden zijn. Bij Haarlem ligt zij op 35 el diepte. Bij het graven van de Nortonwel te Overveen, in 1870, is op die diepte grind, zelfs met vuursteentjes voor den dag gekomen, eene, zoo ik meen, voor de geologie van ons land belangrijke ontdekking. Bij eene andere Nortonwel binnen Haarlem kwam zeer grofkorrelig zand met kleine steentjes voor den dag, op eene diepte van 36 el ¹.

¹ Deze opgaven ben ik verschuldigd aan de heeren LONBAR PETRI, burgemeester van Bloemendaal, en LANS EN ZOON, bierbrouwers te Haarlem.

Bij Haarlem groeijen de bovengenoemde planten niet in het wild. Zoo kan de plantengroei ons eene aanwijzing worden van den aard des bodems.

Wat is toch diluvium? Die naam beteekent Grootte Vloed, Zondvloed. Het is de nalatenschap van eene ontzaggelijke zee, die eenmaal noordelijk Europa bedekte, en ook daar stroomde, waar naderhand Nederland te voorschijn kwam. De verbazende massa steenbrokken, door ijsschotsen van de gebergten afgerukt, het zand en gruis, door de werking des waters van die gebergten afgeveijld, dat alles dooreengemengd, zonk op den bodem der zee en vormde daar de lagen, die wij thans diluvium noemen. De zee trok allengs terug; de groote rivieren kwamen van de nieuw opgerezen hooge gebergten met ontzettend geweld afstroomen en vormden met het medegevoerde zand en steengruis nieuwe lagen op den diluvialen bodem; de zee deed hare zandheuvelds oprijzen; het slib der rivieren vormde met zand en veen de bovenste laag, alluvium (van *alluvio*, overstrooming), aanslibsel genoemd, waaruit Holland grootendeels bestaat.

Dikwijls heb ik gedacht: hoe heeft een smalle, aangeslibde landtong als Noordholland het zoo lang kunnen uithouden tegen het woelen en werken der zee? Ja, de waakzame ijver der bewoners vermag veel, maar die kan alleen voor de oppervlakte zorgen. Welke dijken kunnen de zee beletten, den grond te ondermijnen en den aangeslibden landtong weg te spoelen, als een hoopje aarde in een waterplas? De dijken behouden Holland van boven, maar wie behoudt Holland van onderen? De heidebloemen, de hulst en de gagel zeggen ons: Vreest niet, Hollanders: gij hebt nog kracht in uw bodem.

Dezelfde harde grond, die Terschelling en Texel, Wieringen en Urk behouden heeft, vormt waarschijnlijk op de hoogte van Bergen een steunpunt, zonder hetwelk de provincie Noordholland met den tijd zou verdwijnen, — een feit bijna niet noemenswaardig in de geologie, maar van gewigtige beteekenis voor 's Rijks Waterstaat. Zou het daarom niet wenschelijk zijn, dat over het geheele alluviale gedeelte onzes lands diepe grondboringen geschieden, zoodat wij de golvingen van het diluviaal terrein onder den bodem, en de ligging van onzen grooten onderaardschen vriend en beschermmer nader leerden kennen?

Wij zijn de digte eiken- en berkenboschjes voorbij, die de vallei gedeeltelijk bedekken, en zien vóór ons de hoogste toppen der duinen, de schitterend witte blinkerts, die ons reeds van verre uitlokten.

Een uitgestrekte kale, witte bergrug, met breede stoute om-trekken, zonder eene enkele plant, zonder een grasscheutje zelfs, scherp afstekende tegen de donkerblauwe lucht; — een zandgletscher, waarop gij huiverig zijt den voet te zetten, — en rondom u niets dan barre wildernis. Ik geloof niet dat ergens in ons land een woester natuurtafereel is dan hier. Zoo kaal, zoo huiveringwekkend moeten ook de zandhoogten van de Curische Nehrung bij Memel zijn. Nergens zijn de duinen van Holland zoo bewegelijk en veranderlijk als hier, en gestadig stuiven hier nieuwe zandmassa's opeen tot hoogten, die somtijds het land dreigen te overstelpen.

Troosteloos rondwarrelend, door wervelwinden voortgezweept, gelijk de zondaars in Dantes hel, zweeft hier de zandgeest, zonder rust te kunnen vinden, en vermoordt en verstikt de vriendelijke duinplantjes, en overstelpt het geboomte en belet allen plantengroei. Hier woont de revolutie, "*der Geist der stets verneint*", en ontziet in zijn dollen onzin niets — tot eenmaal een held onder de menschen zal opstaan en zeggen: Ik zal gezag en orde brengen in die wanorde; ik zal die zandzee herscheppen tot een aardsch paradijs. En wie dat *ernstig* wil, dien zal het gelukken.

Ga naar Duinendaal bij Bloemendaal, waar de hoge duinen tot over de toppen heen met een donker bosch zijn bedekt, waar groen bemoste paden tusschen welriekende sparren en dennen u langs de helling omhoog leiden, waar holle wegen en steilten, afgronden en ravijnen zijn gevormd, overal met mossen bekleed en met welig geboomte begroeid, een paradijs — op gewoon duinzand.

Dat paradijs is het werk van één man, van een achtingswaardig burger van Haarlem. Hij is reeds lang dood, en ik heb hem maar even gekend, maar — wie zijn werk ziet, zal zeggen: hij was niet een van die Hollanders, van wie Groote Pier getuigde: "Groot van rade, maar klein van dade." Zoo ooit een Haarlemmer zich een monument gesticht heeft, is hij het geweest.

Een paar geweerkogels van 1799, zooals men dikwijls in de Berger duinen vindt, herinneren ons dat wij nog op het tooneel der wanorde zijn. Vroeger schoten ze elkander met ronde kogels dood, thans met spitse. Voor eenige jaren vond men hier nog geheele Russen onder het zand; geraamten met het puntige suikerbrood nog op het hoofd en de wapens aan het lijf. Zoo ik ooit gedwongen was geworden om in den oorlog mijne broeders te dooden, zoo ik ooit één armen sol-

daat door mijn schot had zien tuimelen, — ik zou geen rust meer hebben, nacht noch dag; — altijd zou ik een akelig geraamte om en bij mij zien, — altijd zou ik de ontzettende woorden hooren: “Daar is een stem des bloeds van uwen broeder, dat tot mij roept van den aardbodem.”

Digt bij de zee zijn de heuvels kleiner en meer opeengedrongen. Dikke veenbanken steken zwart af op het witte zand. Eenige schrale helmbossen en een paar eenzame *Picris* en *Hieracium* met hunne gele bloemen, ook de zeeraket en het loogkruid zien wij hier. De veenbanken schijnen zich ver in zee uit te strekken, want het strand is overal met eene laag aangespoeld veen bedekt.

Eenmaal lagen hier uitgestrekte bosschen met zware eiken, berken en welligt ook andere boomen. Het kienhout onder de duinen is doorgaans zeer vergaan en moeilijk te onderzoeken. Of er ook dennenhout onder is, heb ik nog niet kunnen bewijzen; doch sedert eenigen tijd heb ik veel hout uit de veenlagen onder de duinen bijeengebragt, dat ik nader hoop te onderzoeken en waaronder ik ook dennenhout vermoed. Het vinden van dennenhout in dat veen zou hoogst belangrijk zijn tot staving van het vermoeden dat, toen Engeland voor vele duizenden van jaren nog aan het vasteland verbonden was, de oppervlakte, waar thans de zee tusschen beide stroomt, met onmetelijke dennenbosschen bedekt was, van welke ook elders in het veen de sporen zijn gevonden.

Niet alleen langs de Nederlandsche, maar ook langs de Fransche kust zijn overblijfsels van voormalige bosschen tot ver in zee gevonden. In de omstreken van Cherbourg leven de herinneringen aan die bosschen nog bij het volk. Maar ook in den naam Hondsbossche leeft bij ons de herinnering aan een in historischen tijd ondergegangene kuststreek, weleer boschrijk en bewoond.

Wij verlaten de zee en nemen onzen koers noordoostwaarts, door het breede zandbekken op een hoogen bergrug aan, die in eenige breede toppen oprijst. Wij verwachten achter die toppen wederom duinen: ze zijn steiler dan wij vermoedden — wij bereiken den hoogsten top — en zie — eensklaps eindigt het duin in steile, bijna geheel met eikenhout begroeide, 180 voet hoge hellingen, en voor ons ligt eene vruchtbare, bebouwde vlakte, met welvarende boerderijen, weiden, bouwlanden in alle tinten van groen, dorpsstorens in menigte; duizende runderen als bonte stippen op de lichtgroene vakken. On-

middellijk aan den voet der duinen zien wij de vriendelijke dorpjes Schoorl en Groet met hun eigenaardige kerktorens, die nog beneden de hoogste duintoppen liggen. Rondom die dorpen liggen boomgaarden, moes- en bloemtuintjes, en een schaduwrijk bosch strekt zich langs den geheelen duinzoom uit.

Noordwaarts, in de verte ligt de uitgestrekte vlakte de Zijp, wel-
eer een breed, ondiep water, en ten noordwesten, daar waar de duinen bij Kamp aan het zeestrand eindigen, tot het witte torentje van Pet-
ten, als een donkere streep aan den gezigteinder, de Hondsboscher
zeedijk. Oostwaarts zien wij tusschen torens, boerderijen en molens,
de hooge masten der koopvaarders en den zwarten rook der sleepstoo-
mers op het Noordhollandsch kanaal.

De steile, digt met eikenhout begroeide hellingen doen aan de Gel-
dersche heuvels denken. Sinds den grijzen voortijd zijn die hellingen
onveranderd gebleven. De oudste naam van Schoorl is Scorenlo (oor-
konden van de 10^e eeuw). Score (Deensch *skaar*) is verwant aan het
Angelsaksisch *scyran*, schuren, scherp afsnijden, en beteekent ook steilte;
wij vinden dit woord in het Engelsche Scarborough aan de tegenover
liggende kust terug; “lo” beteekent een bosch, en wel meer bepaald
een eikenbosch (looibosch), gelijk vroeger reeds door mij is aangetoond.
De naam beduidt dus: het steile bosch.

Merkwaardig is het dat, terwijl de uitgang “lo” in de diluviale
stroken onzes lands zeer algemeen is, in Noordholland slechts zeer
weinig plaatsnamen dien uitgang gedragen hebben, zooals Vronlo,
Scorenlo en Helichelo; de eerste naam veranderde in den loop der
eeuwen tot Vronen, de tweede eerst tot Scorle, later tot Schoorl en
zelfs Schorel; terwijl alleen de laatste in Heilo den uitgang behouden
heeft. De uitgang “lo” ligt dus niet in het dialect van de Hollanders,
bij wie de uitgangen “hout” en vooral “woude” algemeen zijn. De
naam *Scorlewalth*, dien wij vinden in eene oorkonde van 1094, doet
ons een blik slaan in dien geheimvollen strijd der dialecten.

Zou het standhouden van zekere volks-dialecten, in weerwil van den
invloed van eeuwen lang voortgezette volksverhuizingen, niet wijzen op
een zeker verband tusschen den mensch en den bodem, dien hij bewoont?
Zou zelfs het voorkomen van enkele uitzonderingen in die dialecten niet
in verband kunnen staan met kleine verschillen in den bodem? Zou het
“lo” in Scorenlo dezelfde oorzaak gehad hebben als het voorkomen van
diluviale planten aldaar? Niets in de natuur toch kan toevallig zijn.

Gelijk het vee op de klei- en zandgronden merkbaar verschilt, gelijk de runderen van den diluvialen bodem der Veluwe, overgebracht in de Hollandsche polders, in het tweede geslacht een aanmerkelijk verschil vertoonen, zoo is het ook met den mensch. Vergelijk slechts de bewoners van Bergen met die van de niet ver van daar op lagen grond gelegene Langendijksche dorpen, en gij zult verschil zien in taal, in zeden, in uiterlijk, in kleeding en woning. Mij was het alsof de Bergenaars meer tot den Gelderschen type naderden, terwijl den Langendijkers het echt Westfriesch karakter onmiskenbaar eigen is. Zoo zegt men ook dat de naar Noord-Amerika verhuisde Europeanen aldaar in het tweede en derde geslacht reeds den Amerikaanschen type aannemen. Ja, in den aard der bewoners van verschillende steden meen ik dit verschil te hebben opgemerkt. Vergelijk een Amsterdammer, die 's zomers gewoon is aan den duinkant door te brengen, met een anderen Amsterdammer, van denzelfden stand en denzelfden aanleg, doch die jaar uit jaar in te Amsterdam woont, en gij zult reeds een overgang tusschen twee typen waarnemen. Vergelijk echter den Amsterdammer met den Twentenaar, en gij herkent de zuivere alluviale en diluviale typen van den Nederlandschen mensch.

De Schoorlsche duinen zijn de hoogste van Nederland. Hunne hoogste toppen bereiken tot 59 el of bijna 200 voet boven Amst. Peil. Zij zijn aan de noordzijde voor een groot deel met welig eikenhakhout begroeid, zoo welig als nergens op de andere duinen te vinden is. Bij het dorp Schoorl heeft de helling geheel het aanzien van een akkermaalsbosch uit de omstreken van Oosterbeek, en de opbrengst van dit hout is, naar ik vernam, zeer voldoende. Over het algemeen heerscht bij de Schoorlsche en Berger landbouwers de overtuiging, dat eik het beste hout is tot eene voordeelige duinbeplanting.

Als wij van de steilten naar omlaag zien en den noordelijksten rand der Kennemer duinketen onmiddellijk zien grenzen aan een lage, door dijken beveiligde vlakte, dan worden wij versterkt in de overtuiging dat hier eenmaal de uitloop moet geweest zijn van een groot water, en dat de overlevering, die hier den noordelijksten Rijnmond plaatste, — niet — althans nooit zonder een nauwkeurig onderzoek van den bodem, mag worden weggeredeneerd. Naar mijne gissing moet in de Hondsboscher vaart, die van het Noord-Hollandsche Kanaal naar Petten loopt, het laatste overblijfsel van dien uitloop te zoeken zijn en in den Schoorlschen Zeedijk de Rijndijk van Filips van Bourgondië. De

Rijnarm moet van Katwijk of Leiden over Noordwijk, Bloemendaal, door het Wijckmeer, langs Castricum, Egmond en Rijnegom hebben gestroomd, en de onderzoekingen der laatste jaren hebben mij bewezen dat werkelijk op vele plaatsen in die rigting de kleilaag bestaat, die door hem is achtergelaten. Belangrijke bewijzen zijn onder anderen eene voormalige rivierbedding, die door de weilanden bij Noordwijk loopt, en van aanzienlijke kleilagen vóór de duinen van Overveen, en vooral ten zuiden van den Schoorlschen dijk en de Hondsboscher Vaart naar den kant van Schoorl, en niet ten noorden, aan den Zijpschen kant, zoodat de klei niet afkomstig kan zijn van de Zijp, welke polder, zooals ik heb opgemerkt, juist aan de Hondsboscher zijde meest uit *zandgrond* bestaat ¹.

De noordelijkste Rijnarm moet voormaals de grens van Kinhem ten noorden gevormd hebben; nog is niet ver van de Hondsbosche de naam Kennemer Schei in wezen. De talrijke kasteelen, die in de rigting van Katwijk tot Petten langs den duinkant gelegen hebben, pleitten zoowel voor den rivierarm, als zij het bewijs leveren dat Kinhem een der oudst bewoonde gedeelten van Holland, ja van Nederland geweest is. WILLEBRORD stichtte de eerste christenkerken te Vlaardingen, Oegstgeest, Velsen, Heilo en Petten. Zijn merkwaardige togt geschiedde dus in dezelfde rigting.

Waarom nam WILLEBRORD bij voorkeur zijn weg door Kinhem? Omdat daar zijn taal het best verstaan werd; want het volk, dat daar woonde, behoorde tot hetzelfde Angelsaksische ras, dat in Engeland in de zevende eeuw reeds lang zijn hoofdkwartier gevestigd had. En thans nog brengt de studie van het Angelsaksisch meer en meer de oude verwantschap aan het licht, die in dien tijd tusschen West-Nederland en Oost-Engeland heerschte. Onder de talrijke plaatsnamen, die in beide landen nagenoeg eensluidend zijn, noem ik vooral Scheveningen, dat overeenkomt met het Engelsche *Chevening* en van het Angelsaksisch "*sceavian*", "schouwen", "uitkijken", schijnt afgeleid; terwijl het bewijs

¹ De uitkomsten van 20 boringen, in 1867 langs den Schoorlschen dijk, van Petten tot het Noordhollaandsche Kanaal gedaan, en mij welwillend medegedeeld door den Heer F. J. KRIEGER, opzigter van den Waterstaat te Alkmaar, hebben aangetoond, dat de kleilagen geregeld tot omstreeks 4 el onder de oppervlakte reiken en van 1—2 el dikte hebben. Omtrent de te Overveen gevonden klei, zie men het Album der Natuur, 1867, bl. 311. Sedert dien tijd is het aantal vindplaatsen door herhaalde boringen zeer vermeerderd.

dat aan de kust het karakter van "uitzien" meer in de plaatsnamen voorkomt, bij analogie geleverd wordt door "Kijkduin."

Niet minder talrijk zijn de echt Nederlandsche, in het Hoogduitsch niet bestaande woorden, die wij in het Angelsaksisch terugvinden. *Eges-lic*, ijsselijk, *orlege*, oorlog, *scyran*, schuren, *telg*, telg, *uhie*, ochtend, *sár*, zeer (pijnlijk), *to gádre*, tegader, *genipu*, geniep, *steven*, steven (een zuiver Nederlandsch woord), *cnyssan*, kneuzen, enz. Zelfs het duistere en lang betwiste woord *momboir*, vinden wij in het Angelsaksisch *mundbora*, beschermer, terug.

Herinneringen uit den voortijd, waarom zijt ge ons welkom? Waarom droomen wij zoo gaarne te midden eener klassieke natuur van het-geen geweest is? Omdat die tijden gelukkiger waren? O neen! Gelukkiger waren ze niet, maar ook niet ongelukkiger. Ik ben vast overtuigd dat de mensch voormaals en thans altijd even gelukkig en even ongelukkig geweest is. Onze tijd is niets beter voor den mensch als mensch, alle omstandigheden in aanmerking genomen, dan elk tijdperk, dat vóór ons is geweest. Toen kon hij betrekkelijk even gelukkig zijn als thans, en zij dwalen, die meenen dat de goede Natuur hare eerste telgen stiefmoederlijker zou bedeed hebben dan de laatste. Integendeel, gelijk alles eenmaal oud wordt en een einde neemt, zoo worden ook de verschillende gestalten der menschheid oud, en moeten de eene na de andere eenmaal ondergaan. Wat onze hevigste voorvechters van den vooruitgang wenschen, eene stoffelijke welvaart van land en volk, bestond in het oude Aegypte, bestaat of bestond voor korte jaren nog in Japan, maar omdat wij den practischen geest der Aegyptenaars en Japannezen missen, hebben wij bij ons maatschappelijke gebreken, die daar niet gekend zijn geweest. Maar Aegypte is ondergegaan, Japan en Europa worden beide oud, de groote brandpunten der beschaving branden allengs uit; de luchtkasteelen van vroegere geslachten zijn verdwenen; de grootsche stichtingen van profeten, helden en dichters vallen in puin. Onze beschaving schijnt wel voortreffelijker dan die van de oudheid, maar de wezenlijke waarde der menschen is niet verhoogd; integendeel moeten wij erkennen dat er tusschen de menschenmassa van voor drie duizend jaren en die van onzen tijd geen verschil bestaat. Nog altijd herkennen wij in de tegenwoordige menschheid de morrende Israëlieten onder mozes, de Grieken, die hunne edelste mannen verguisden en verbanden, de wispelturige Romeinen, die wilden eten en genieten zonder daarvoor te

arbeiten, — nog altijd is de menigte gereed, den handigen tiran te aanbidden, den zwakken regeerder door het slijk te slepen. Nog altijd offert zij in de weelde aan de goden der aarde, en roept in benaauwdheid den God der vaders aan. Nog altijd is de oorlog de *oorspronkelijke wet*, die het geschokte evenwigt telkens in haar moet herstellen, het *bellum omnium contra omnes* haar eigenlijk zwaartepunt.

Maar ook de mensch als mensch is altijd dezelfde. Zijn leven is altijd even rijk, even ondoorgrondelijk als voorheen, en voor de vrije natuur, voor de ware schoonheid blijft hij even gevoelig als in den tijd toen de dichter van het onvergelykelijke boek JOB van den mensch zong: “Hij komt voort als een bloem — hij vliedt heen als een schaduw.” En al is hij geboren onder een klein en nietig volk, in eene eentoonige, alledaagsche landstreek, toch weet hij ook in dien toestand zich te verheffen tot het hoogste goed, de zaligheid des aanschouwens. Dat aanschouwen is zuiver, vrij van alle stoffelijke begeerte. Als wij dus op de hoogste duinen van Kennemerland dat oude en merkwaardige landschap overzien, en in gedachten daarbij zoo gaarne wijlen in den tijd, toen het bewoond werd door de krachtvolle stammen, waarin het Germaansch en Skandinavisch bloed, het bloed der Gothen en Denen zich zoo gunstig vermengde, en die als Angelsaksers de grondvesters waren van een volk, over welks gebied de zon niet ondergaat, — dan wenschen wij die tijden niet terug, maar wij aanschouwen ze alleen in den geest, gelijk wij het landschap aanschouwen met het stoffelijk oog, zonder juist daar onze woning te willen vestigen. Wij dalen van de steilte omlaag in de kom van Schoorl en vervolgen onzen togt over den steeds mulleren en moeilijker berijdbaren zandweg langs bouwlanden en tuinen over Groet (voorheen Groede), welke naam vruchtbaren, groeizamen, kleigrond beteekent, en waar ook veel klei in de lage gronden aanwezig is.

Het land tusschen Groet en Petten heet Hargen, welke naam zeer oud is en aan het Angelsaksisch *harg*, kerk, herinnert. Daar, bij de onmetelijke, als goddelijk vereerde zee, lag waarschijnlijk een heiligdom in den voorchristelijken tijd, en deze veronderstelling wordt bevestigd door de stichting van een der vijf eerste christenkerken van Nederland te Petten. Bij voorkeur toch werden de christenkerken op de voormalige heilige plaatsen opgericht. Waarlijk, de Kennemers mogen wel met CLAUDIUS CIVILIS uitroepen: “Wij hebben den Rijn en de goden van Germanië in het gezigt!”

Het geboomte wordt doorzigtiger; de duinen worden lager en kaler; de zeewind blaast ons tegen; wij zijn niet ver meer van de plaats, waar vroeger de Kamper duin, de hoogste duin van Holland, den duinregel als een voorgebergte besloot. Het Kamperduin is beroemd door den zeeslag, die in 1797 in het gezigt van de kust is geleverd, het droevig besluit van onzo talrijke oorlogen met Engeland, die echter niets tegen de verwantschap van beide volken bewijzen: broeders zijn het doorgaans meer oneens dan vreemden. Later is dit duin door afzanding merkelyk lager geworden, en een paar woningen vormen de buurt Kamp, welke naam overoud, welligt ouder dan Scorenlo en Berga, in de oude oorkonden als Campthorpa voorkomt, en evenals die van zoovele andere plaatsen, van het latijn "Campus" afkomstig schijnt. Hier, aan den voormaligen riviermond, bij het steile voorgebergte, lag hoogstwaarschijnlijk een van de talrijk versterkte plaatsen, door drusus in Nederland gevestigd tot verdediging der kust en verzekering van de gemeenschap met het Britsche wingewest. Onder Schoorl draagt eene buurt nog den naam Catrijp; die naam doet niet alleen denken aan Katwijk, maar ook aan het latijnsche *ripa*, oever.

Hier worden herinneringen opgewekt aan den oudsten tijd, waarvan de historie van Nederland gewaagt.

Zoo ooit een Romein aanspraak heeft, om met eere in die historie te worden genoemd, dan is het drusus, de onversaagde held, maar tevens de verstandige en werkzame landsbestuurder, die niet alleen wist te overwinnen, maar ook wist te behouden en te bevestigen wat hij overwon, en die zich door zijn menschelyk en edel gemoed de liefde en gehechtheid van de bewoners dezer landen wist te verzekeren.

Over het leven van drusus ligt een somber waas; hij was geen Hamlet, — want hij wist wat hij wilde; maar toch — als wij den zoon van LIVIA het moederlyke huis en zijn magtigen stiefvader Augustus zoo gretig zien verlaten om telkens terug te keeren naar de donkere wouden van zijn geliefd Germanië, dan vermoeden wij, dat er een worm aan zijn leven knaagde, een verborgen verdriet, dat hij alleen door zijn onversaagde togten in onbekende streken, door altijd voorwaarts en voorwaarts te streven, — somtijds in woeste vaart, — kon van zich afwerpen.

En toch hield hij in dat rusteloos streven steeds een edel doel voor oogen. Hij was de eerste die Nederland beschermde tegen het geweld des waters, die dijken aanlegde en kanalen groef, waarvan thans nog

zelfs het eenvoudige, maar niet schielijk vergetende landvolk gewaagt. De praktische geest der Romeinen, in den edelsten hunner vertegenwoordigd, heeft den grondslag gelegd van Nederlands bestaan.

Ik vermoed dat de Romeinsche heerschappij in het kalme tijdperk van AUGUSTUS en onder het bestuur van DRUSUS, hier te lande haar hoogsten bloei heeft bereikt, dat toen langs de rivieren de meeste sterkten zijn gebouwd en ook die kolossale gemetselde heirbaan is aangelegd, van welke in den Anna-Paulowna-polder nog de sporen te zien zijn.

DRUSUS dood was in overeenstemming met zijn leven; somber en raadselachtig. Hij was tot aan het einde der schrikverwekkende wouden van Noord-Germanië doorgedrongen en had de Noordzee bereikt, daar waar de Elbe in haar uitmondt. Op dien togt, zegt het geschiedverhaal, kwam een vrouwelijk wezen van bovenmenselijke gedaante hem in den weg, zeggende: Waarheen, o onverzadelijke DRUSUS, in uw wilde vaart? Is het u niet genoeg, dit alles gezien te hebben? Waarom keert gij niet terug? Want zie, reeds is van uwe werken en uw leven het einde daar!

DRUSUS keerde onmiddellijk terug, maar nog voor hij den Rijn bereikt had, werd hij ziek en stierf.

De geheimzinnige profetes heeft ook in ruimer zin waarheid gesproken. De geest van het Noorden heeft dien van het Zuiden overwonnen. Maar toch zal de naam van DRUSUS in eere blijven bij allen die Nederlands verdedigingsstelsel tegen het water kennen en bewonderen.

Van die verdediging is de Hondsbosscher zeedijk, hoewel uit veel later tijdperk dagteekenend, een der belangrijkste en eerwaardigste gedenkstukken. Die dijk is een uur gaans lang en wordt aan de buitenzijde door paalwerk beschut. Dat paalwerk breekt de woede der zee plotseling, zoodat bij noodweer de golven als getergde woestelingen boven de palen en zelfs over den dijk spatten. Men is thans bezig den geheelen dijk, evenals het noordelijkste gedeelte, met eene steenglooijing te versterken, waardoor de kracht der golven meer geleidelijk wordt gebroken. Met zulke groote vijanden is het altijd goed: *Fortiter in re, suaviter in modo.*

Aan de binnenzijde des dijks vond ik, behalve de blaauwe zeeaster of sulte (*Aster Tripolium*), het melkkruid (*Glaux maritima*) en (op het zoogenoemd Verdolven) in zeer groote hoeveelheid de zeekraal (*Salicornia herbacea*), die in Zeeland algemeen is en aan het strand onder

Zandvoort geheel ontbreekt, en wier aanwezigheid een uitmuntend kenmerk is van den plantengroei aan de uitmondingen der rivieren.

Aan de buitenzijde groeit in groote menigte eene soort van zee-melde met dikke, wit-poederachtige, getande blaadjes (*Atriplex crassifolia*), een zeldzame inlandsche plant. Voorts de soorten van het kleine spurrie-achtige zeezandkruid (*Lepigonum salinum* en *L. marginatum*), de zee-ganzevoet (*Schoberia maritima*), de zeealsem (*Artemisia maritima*), de zee-weegbree (*Plantago maritima*), planten, die gewoonlijk langs kleiachtige stranden groeijen en bij Zandvoort niet voorkomen.

Een lange, eentoonige dijk; aan de eene zijde de zee, aan de andere lage weilanden; achter ons de groene duinen van Schoorl, die door de tegenstelling met de vlakte een waar gebergte schijnen; vóór ons het torentje en de huisjes van Petten en het groote, herbergzame dak van het Gemeenelandshuis van de Hondsbossche. Daar achter weder een duingroep, lager en smaller dan die welke wij verlaten hebben.

Het kleine dorp Petten draagt alleen den naam van het belangrijke zeedorp, welligt eenmaal als Portus Epatiacus de voorhaven der koopstad Vronen, waar WILLEBRORD de vijfde christenkerk in Nederland vestigde. (Zonderling dat in ons land het licht des christendoms in het Westen opging!). Het oude Petten lag veel verder westwaarts, en is waarschijnlijk meer dan eens oostwaarts verplaatst, tot het eindelijk achter den tegenwoordigen zeedijk eene veilige plaats gevonden heeft.

De naam Petten is niet minder oud dan die der dorpen, die wij verlaten hebben. In de oudste oorkonden is het vermeld als Padhem, welke naam "moerassige, modderige plaats" beteekent. Pette en Putte beteekent een kuil, een diepte of lage grond; en het latere Pettenham, Pethem, Putthem, kan dus evenals Putten na aan Padhem verwant zijn.

Petten bestond voorheen uit twee gedeelten; het eene lag in de Zijpten noorden, het andere ten zuiden, in de Hondsbossche, naar de zijde van Kamp. Nog tegenwoordig kan men de ligging dier gedeelten onderscheiden. Juist tusschen die beide gedeelten lag mijns inziens de breede uitmonding van den rivierarm, waarvan ik reeds meermalen heb gewaagd. Daardoor is dan ook de ligging van Petten in twee gedeelten zeer goed verklaarbaar.

De duinen benoorden Petten zijn van later dagteekening. In zeer ouden tijd hebben daar zeker meer westwaarts duinen gelegen, doch in de 15e eeuw was er nog een breed en vlak strand, waarover de zee heenspoelde tot ver oostwaarts van den Zijpschen Dijk. Door het

aanleggen van dezen dijk heeft zich allengs een nieuwe duinregel gevormd, die zich tot digt bij Callandsoog uitstrekt. Callandsoog, vroeger 't Oghe, was, zooals deze naam uitwijst, voorheen een eiland, ten zuiden bespoeld door het breede en ondiepe wad, de Zijp, en ten noorden door het Heersdiep, dat later bij het aanleggen van den zanddijk naar den Helder in 1610 is verdwenen. Het dorpje Callandsoog heette in zeer ouden tijd *Callinge*, een naam, die mij onwillekeurig herinnert aan CALIGULA. Nemen wij in aanmerking de rigting van den ouden Romeinschen heirweg, wiens overblijfselen in den Anna-Paulowna-polder zijn gevonden, dan ligt er niets vreemds in het denkbeeld, dat CALIGULA over dezen weg, in zijn tijd zeker een der gemakkelijkste, zijn dwazen togt naar de Noordzee gemaakt heeft en dat hij zijn volksnaam gegeven heeft aan de plaats, waar die weg eindigde. Daar moet destijds een ontzaggelijk breed strand hebben gelegen, terwijl zijn leger in den nabijgelegen Campus, aan de druk bezochte uitmonding der rivier, kan hebben vertoefd. Wel wordt, op het gezag van MENSO ALTING, het huis te Britten bij Katwijk gewoonlijk als het verblijf van CALIGULA aangenomen, doch hiervoor pleit niets dan een volksoverlevering aangaande zekeren CALLO's toren. De Romeinsche schrijvers spreken ten opzichte van CALIGULA noch van dien toren, noch van 't huis te Britten, zoodat Callinge altijd nog den bestaanden naam in zijn voordeel heeft.

Ook CALIGULA vertegenwoordigde een Romeinschen type, en wel den slechtsten, verdorvensten. DRUSUS, de werkzame, degelijke, humane held, CALIGULA, de pogehende, losbandige beuzelaar — hebben beiden hun invloed gehad op onze verre voorvaderen. Wiens invloed het sterkst geweest is — moge de voor Nederland donkere toekomst beslissen.

De lage duinen bij Petten overgaande, komen wij in eene uitgestrekte vlakte, ten oosten en westen door duinregels begrensd en door watergeulen doorsneden. Talrijke arbeiders, vrouwen en kinderen zijn daar bezig met aardappelen rooijen. De randen der akkers zijn bedekt met frisch\groen, waarin de tallooze witte sterren der *Parnassia's* en de teeder gevormde albastkleurige *Pyrola's* schitteren. Weldra komen wij weder in heidestroken; de struik- en dopheide en ook de besheide groeijen hier welig, evenals op de Bergsche en Schoorlsche duinen; waarschijnlijk zijn wij nu op den bodem van het oude eiland "t Oghe".

De natuur wordt woester en verlatener: eene volgende lange vlakte, die wij betreden, is geheel onbebouwd, laag en moerassig en met

riet bewassen. Tusschen de kruipwilgen (*Salix repens*), duindoorns (*Hippophaë Rhamnoides*), die hier talrijk zijn, het tengere duinriet (*Calamagrostis Epigeios*) en het buntgras (*Corynephorus canescens*), zien wij talrijke donkerroode, zeer klevrige paddestoelen, de *Hygrophorus conicus*, die ook op de Velser duinvlakten algemeen is. Ook de duinbramen (*Rubus caesius*) zijn hier talrijker dan bij Bergen, en hare uitloopers slingeren overal over den bodem. Altijd blijven de duinen denzelfden vorm behouden: een breede vallei tusschen twee hooge randen. De oostelijkste rand wordt gevormd door den Zijpschen dijk. De hellingen zijn overal met groen bekleed, en eene kudde schapen is het eenige dat ons aan het menschelijk bedrijf herinnert. Petten ligt reeds een goed uur gaans achter ons. Wij kunnen niet ver meer zijn van het eenzame en afgelegene dorpje Callandsoog, waar de duinregel plotseling smaller wordt.

De weg is moeilijk, vooral door de vlakte, waar talrijke waterplassen, tusschen het riet verborgen, onzen tred telkens tegenhouden. Eindelijk zijn wij aan den regel duinen genaderd, die de vallei in het midden doorsnijdt.

De avond valt, en er komt een sombere tint over de wildernis. Het is of er geen menschen, geen steden, geen boeken bestaan, — alleen zand, suizende rietbosschen, bevend helmgras en bogtig zwaaijende zeemeeuwen.

Wij bereiken de hoogte en staan voor eene vlakte, langer en breeder dan die wij doorloopen hebben, en geheel met riet begroeid, waartusschen een breed lichtblauw water in talrijke bogten slingert. Langs de randen van dit water is een vrij breed strand, waar honderde watervogels op insecten en weekdieren azen. Ver in het noorden, aan het einde van het meer, steekt een kleine zwarte spits uit de gele duinen. Wij zijn bij het Zwanenwater, en gindsche spits is het torentje van Callandsoog. Hier rusten wij uit van onzen vermoeijenden togt; — welligt zien wij elkander in een volgend jaar op dit romantisch en merkwaardig plekje weder.